

# Г Л А С Н И К

## А Д В О К А Т С К Е К О М О Р Е В О Ј В О Д И Н Е

### Ч А С О П И С З А П Р А В Н У Т Е О Р И Ј У И П Р А К С У

Година LXXXVI

Нови Сад, мај 2014

Књига 74

Број 5

#### Ч Л А Н Ц И

UDC 347.965 (38)

*Dr sc. Atila Čokolić,*  
odvjetnik

### КАКО ЈЕ НАСТАЛО ОДВЈЕТНИШТВО (И ТКО СУ БИЛИ НАЈВЕЋИ ОДВЈЕТНИЦИ АНТИЧКОГ СВИЈЕТА)\*

**SAŽETAK:** U ovom radu autor donosi pregled nastanka odvjetništva – advokature. Odvjetništvo je nastalo u antičkoj Grčkoj, kada se izdvojilo kao posebna grana retorike. U V. st. p. n. e., prvi odvjetnici su zabilježeni u grčkom gradu Sirakuzi (*Magna Graecia*), na Siciliji, a prvi poznati odvjetnici u povijesti, bili su Koraks i Tisija, o kojima je ostalo poznato da su bili vješti pravници, kao i začetnici sirakuške škole govornišтва i sudske retorike. U Grčkoj je nastala profesionalna pravna pomoć kao takva, gdje su ljudi vični pravu i znanju govornišтва zastupali svoje klijente, i u ime njih govorili pred sudovima ili pred skupštinom, a uglavnom sastavljali i pisali sudske govore svojim klijentima, i to u slobodnim polisima koji su sami imali razvijenu organizaciju vlasti, ustavni i politički sustav. Ipak, svoj najveći uspon, razvitak i djelovanje u helenskim državama, odvjetništvo je ostvarilo u Ateni, kada su se ostvarile mogućnosti za tim nakon Solonovih reformi. U Ateni su se postepeno izdvojili retori, kao profesionalni zastupnici – punomoćnici stranaka koji su vodili sporove pred *Hēliaiaom*. Retori su u početku samo sastavljali sudske govore koje su izlagale same stranke jer retori nisu mogli govoriti pred *Hēliaiaom*. Ti retori se postepeno počinju izdvajati kao posebna profesija, poznata pod imenom *logograf*. Poznato je da su prvi odvjetnici Koraks i Tisija, još oko 460 g. p. n. e., napisali i prvi udžbenik sa pravilima za sastavljanje sudske govora, pod nazivom *Tēhne retoriké*.

\* Rad primljen: 3. 9. 2013. godine.

Tekst je objavljen u izvornom obliku, bez lektorskih intervencija redakcije *Glasnika AKV*.

Nadalje se u radu prenosi popis desetorice najvećih antičkih govornika (odvjetnika), koji su pretežno iz redova atenskih logografa ili logografa čije je djelovanje vezano uz grad Atenu. Tako je grčki gramatičar i retor Cecilije [(Kekilije) Caecilius] iz Kaleakte (Kalakte), na Siciliji, iz I. stoljeća n. e., napisao spis „O značenju desetorice govornika” *Peri tou charaktēros tōn déka rētorōn*. Prema, kasnije nazvanom „kanonu desetorice”, najveći antički logografi – govornici jesu: Antifont (Antiphon), Andokid, Lisija (Lizija) (Lisia), Isej (Izej) (Isaeus), Isokrat (Izokrat) (Isocrates), Demosten (Demosthenes), Likurg (Lukourgos), Hiperid (Ipereides), Eshin (Aishines) i Dinarh (Deinarhos).

**Ključne riječi:** odvjetništvo – advokatura; logograf; antička Grčka; retorika; Demosten; Isej; Plutarh; povijest odvjetništva

Gotovo pred više od 50 godina, dr Dinko Roki je u časopisu „Jugoslavenska advokatura” objavio odličan članak o počecima odvjetništva i prvim poznatim odvjetnicima uopće, koji je u novijoj literaturi više puta citiran rad. Sada nakon pola stoljeća od Rokijevog rada, objavljeno je više radova koji se bave posredno i neposredno ovom temom. Ovim našim radom pokušat ćemo dati uvod u povijest odvjetništva i napisati u kraćim crtama kako je odvjetništvo nastalo, kao i tko su bili najveći odvjetnici onog vremena. Držimo to neobično važnim periodom povijesti odvjetništva jer je tada i na tom mjestu nastala i otpočela sa razvojem naša profesija, a možda ne samo profesija, već možda i jedan poseban način razmišljanja i životnog stila. Vrijeme nastanka odvjetništva i početak djelovanja prvih odvjetnika, i onih kasnijih iz razdoblja klasične Grčke, baština je povijesti svjetskog odvjetništva. Ipak, Hrvatska pripada u krug rjetkih zemalja koje se mogu uvrstiti u skupinu gdje se na njihovu tlu odvjetništvo prakticiralo gotovo od nastanka, pa hrvatsko odvjetništvo participira i sa samim počecima svjetskog odvjetništva jer su istočne obale Jadranskog mora bile obuhvaćene grčkom kolonizacijom i ondje stvoreni grčki polisi – gradovi države.

Odvjetništvo je nastalo u antičkoj Grčkoj i s vremenom se izdvojilo kao sudska grana retorike. U antičkom periodu, u Grčkoj i njezinim kolonijama na Mediteranu na europskom i maloazijskom kontinentu, pod onim što danas smatramo odvjetništvom – advokaturom, možemo pronaći početak razvoja i kontinuirano djelovanje advokature kroz više stoljeća.

Gotovo da se može reći da je odvjetništvo u pravom smislu svoje definicije i „stvoreno” u antičkoj Grčkoj. U Grčkoj je nastala profesionalna pravna pomoć kao takva, gdje su ljudi vični pravu i znanju govorništva zastupali svoje klijente, i u ime njih govorili pred sudovima ili pred skupštinom, a uglavnom sastavljali i pisali sudske govore svojim klijentima, i to u slobodnim polisima koji su sami imali razvijenu organizaciju vlasti, ustavni i politički sustav.

Odvjetništvo, odnosno ono što mi danas podrazumijevamo pod tim pojmom, prvi puta je u povijesti zabilježeno u helenskoj koloniji na Siciliji, u gradu

Sirakuzi (*Magna Graecia*). Bilo je to oko 466. g. p. n. e. Negdje u to vrijeme je srušena Trasibulova tiranija i otpočela demokratizacija društva.<sup>1</sup> Tih godina u Sirakuzi su se stvorili povoljni uvjeti za nastanak odvjetništva, prosto iz jednog razloga, što su uvedeni (organizirani) narodni sudovi na koje su pristupali građani u mnoštvu da ostvare svoja prava koja nisu mogli ostvariti u vrijeme trajanja tiranije, a kojima su željeli povratiti svoja ranija stečena prava, izgubljena u vremenu tiranije. Za ostvarivanje njihovih prava iskazala se potreba za stručnom pravnom pomoći ljudi koji su bili upućeni u pravo, odnosno vješti u materijalnom i procesnom pravu. Iz tog vremena su ostali zabilježeni, kao vješti pravnici Koraks i Tisija, koji su prvi poznati odvjetnici u povijesti uopće.<sup>2</sup> Oni su ujedno i začetnici sirakuške škole govorničtva, kao i sudske retorike.<sup>3</sup>

Ipak, svoj najveći uspon, razvitak i djelovanje u helenskim državama, odvjetništvo je ostvarilo u Ateni. Razumljivo je da bi se razvilo pravo, a time i odvjetništvo u Ateni su se prvenstveno trebali stvoriti preduvjeti za to. Mogućnost je nastala tek nakon Solonovih reformi. Atenski državnik Solon je 594. g. prije n. e. izabran za arhonta sa izvanrednim ovlastima. Između inih stvari koje je proveo svojim reformama, a od kojih je posebno značajna sveopća amnestija, ukidanje rodovskih privilegija, podjela stanovništva na četiri klase (razreda), ustanovio je novi najviši sud *hēliaia*, čiji su se suci birali žrijebom.<sup>4</sup> Narodna skupština *Eklézija* za Solona dobija veće značenje, a u nju imaju pristup svi punopravni muški građani Atene sa navršenom 20. godinom života. Također je ustanovio i vijeće od četiri stotine *Bulé* sa upravnom funkcijom. Za *Hēliaia* i *Bulé* Atenjani su mogli biti birani sa navršenih 30 godina života.<sup>5</sup>

Atensko društvo koje se je temeljito reformiralo Solonovim reformama, nastavilo je daljnji razvoj i demokratizaciju političkog života i u vrijeme Pizistratove tiranije i posebno pod Klistenovim reformama.<sup>6</sup> Ovakvo ustavno uređenje stvorilo je preduvjete za razvitak odvjetništva koji su se postepeno počeli izdvajati kao stručna pomoć strankama koje su vodile sporove pred *Hēliaiaom*, a da što bolje mogu izložiti predmet pred sucima kojih je moralo na sasjedanju biti najmanje 200, da bi pri tom morali dobro poznavati zakone i govorničku

---

<sup>1</sup> Roki, D. Dr, *Počeci advokature i prvi advokati* (Pravno-istorijska studija), Jugoslavenska advokatura, godina VIII, br. 1, 1961. g., str. 32., 46., 49.

<sup>2</sup> Isto, str. 49. Zamarovský V., *Grčko čudo*, Zagreb, 1978., str. 326.

<sup>3</sup> Isto, str. 49. Engelsfeld, N., *Odvjetništvo u Hrvata*, Zagreb, 8. III 1995. g., Separat napisan za Hrvatsku odvjetničku komoru, str. 2. Engelsfeld, N., *O Zakonu o odvjetništvu iz 1929. godine*, Vladavina prava, 1/1999., Zagreb, 1999., str. 8.

<sup>4</sup> Zamarovský V., *Grčko ...*, str. 163.

<sup>5</sup> Bastaić K., Krizman B., *Opća historija države i prava*, Zagreb, 1981., str. 49–50. Roki D. Dr., *Počeci advokature ...*, str. 31., 48. Engelsfeld, N., *Odvjetništvo ...*, str. 2. Engelsfeld, N., *O Zakonu o odvjetništvu ...*, str. 8.

<sup>6</sup> Bastaić K., Krizman B., *Opća historija ...*, str. 50.

vještinu, te svojim govorničkim umijećem uspjevali za korist tužitelja optužiti tuženika ili za tuženika odgovoriti na optužbe tužitelja. Tada još profesionalni punomoćnici stranaka nisu mogli sami govoriti pred *Hēliaiaom*, već su to jedino mogle stranke, pa su se obraćali poznatim retorima koji su im sastavljali sudske govore. Ti retori se postepeno počinju izdvajati kao posebna profesija, poznata pod imenom *logograf*.

U početnoj fazi svojeg postojanja sudsko govorništvo nije bilo daleko od umjetnosti, tj. od antičke drame, koja je u staroj Grčkoj bila posebno cijenjena.

Grci su cijenili svaki vid govorništva i usmeno izgovorena riječ, izložen govor imala je najveću snagu. Grci su razlikovali prirodno i spontano govorništvo što nije podlijegalo nikakvim pravilima, već je bilo odraz trenutnog nadahnuća, pa za takvo govorništvo nije potrebno da je govornik morao biti učen. To govorništvo kod Grka ima vrlo dugu tradiciju. Tek u novije vrijeme, u V st. p. n. e., kod Grka se počelo razvijati i učeno ili umjetničko govorništvo. Ovo govorništvo je bilo svedeno u određene zakone, kojih se govornik strikno morao pridržavati. I umjetničko govorništvo je nastalo dalje od Atene, u Joniji i na Siciliji. Već spomenuti prvi poznati odvjetnici Koraks i Tisija, još oko 460 g. p. n. e., napisali su prvi udžbenik sa pravilima za sastavljanje sudskih govora, pod nazivom *Téhne retoriké*.<sup>7</sup> Tko je zaista napisao udžbenik *Téhne retoriké* (Govorničko umijeće), danas se ne može utvrditi, iako se u literaturi pripisuje zajednički Koraksu i Tisiji. Neki izvori ovo djelo pripisuju Koraksu, a drugi njegovu učeniku Tisiji. S toga ostaje otvoreno da li je Koraks sam napisao djelo, koje je učenik Tisija preradio, ili je Koraks usmeno izlagao svoje učenje koje je zapisao Tisija.<sup>8</sup>

Prvi prema govorničkim pravilima uređen govor pred sudom u Ateni održao je prvi atenski logograf – odvjetnik i osnivač atenske umjetničke logografije, Antifont, oko 420. g. p. n. e. Antifont je prvi i sastavio „obrasce” sudskih govora i izdao ih kao dvanaest pisanih sudskih govora u obliku triju *Tetralogija*. Učitelj mu je bio Gorgija iz Leontine.

Umjetničko (književno) govorništvo, moralo se odvijati po svojim strogim pravilima. Prema *Téhne retoriké*, Koraksa i Tisije svaki takav govor morao je sadržavati tri osnovna elementa:

1. Govorništvo je vještina ubjeđivanja;
2. Glavni cilj govora je opovrgavanje istine razlozima vjerojatnosti;
3. Govor pred sudom treba imati čvrstu dispoziciju koja se izlaže kroz četiri bitna dijela govora:
4. Uvod (*prooímion*),
5. Izlaganje stvari (*katástasis ili diégesis*),

---

<sup>7</sup> Roki, D. Dr., *Počeci advokature ...*, str. 32.

<sup>8</sup> Leksikon antičkih autora – *Lexicon scriptorum antiquorum*, Zagreb, 1996., str. 354.

6. Dokazna sredstva (*agones*),
7. Rekapitulacija (*epilogos*).<sup>9</sup>

Ovakvu razradbu tehnike govora prihvatila su kasnije i dva velika učitelja govorništva, Gorgija i Isokrat. O Isokratu će biti riječi kasnije u ovom radu.

Pojam **logograf** u grčkom jeziku nije jednoznačan. Dolazi od riječi *lógos* – govor ili priča i *gráphein* – pisati.

Termin logograf nije uvijek označavao pravnike – odvjetnike, pisce sudskih govora za klijente. U starijem vremenu VI. i V. stoljeća stare ere obuhvaćao je u antičkoj Grčkoj najstarije prozne pisce u Joniji u razdoblju prelaska između mitskog i racionalnog poimanja svijeta.<sup>10</sup> Takvi su kroničari pisali u epskom književnom stilu o temama kao što su legende, nastanak pojedinih gradova, ratovima, putovanjima u zemlje izvan grčkog svijeta i dr. Ovi pisci (logografi), danas u znanstvenom smislu, smatraju se pretečama historiografije i nemaju nikakve veze sa odvjetništvom. Dosta brzo poslije ovog pokušaja racionalnog zapisivanja proteklih događaja, oformljuje se već sredinom V. st. stare ere u Grčkoj sa Herodotom kao začetnikom, historijografija kao racionalna znanstvena disciplina. Ostvarenje znanstvene discipline historije, najavljuje i nestanak starih logografa koji više nemaju smisla daljnjeg opstanka.<sup>11</sup>

U vrijeme V st. p. n. e. počev od Antifonta<sup>12</sup> mnoštvo drugih izvora potvrđuje pojavu logografije kao nove profesije. Logograf je sada osoba koja piše govor za onoga koji treba da se pred sudom pojavi i govori u svojstvu stranke. S toga Eshin logografa definira kao stručnjaka za govor, ali govor za druge.<sup>13</sup> Ukratko se može reći da je logograf pripremao govor za saslušanje svoje stranke, jer se sam nije pojavljivao pred sudom. Zbog toga je trebao što više saznanja o predmetu spora i o protivnoj stranci da bi u govoru koji sastavlja svojoj stranci uspio predvidjeti eventualne odgovore na protivnikov komentar njegovog govora. Uz to logograf je morao voditi računa o osobinama svog klijenta i njemu prilagođavati govor koji će nastojati dati rezultata pred sudom. Logograf je trebao predvidjeti i eventualne moguće dokaze što bi ih iznijela protivna strana. Svaki logograf je morao uložiti puno znanja i sposobnosti u pisanje svog govora jer je njegov klijent pred sudom morao sam iznijeti svoju stvar i sam se morao

<sup>9</sup> Zamarovský, V., *Grčko ...*, str. 50.

<sup>10</sup> Avramović, S., *Isejevo sudsko ...*, str. 59., pozivajući se na M. Gros, *Historijska znanost – razvoj, oblik smjerovi*, Zagreb, 1976., str. 34. Roki, D., Dr., *Počeci advokature ...*, str. 37–46.

<sup>11</sup> Avramović, S., *Isejevo sudsko ...*, str. 59.

<sup>12</sup> Antifont je prvi poznati atenski odvjetnik – logograf, koji je živio između 480. g. p. n. e. i 400. g. p. n. e. Pojavio se u javnosti kao vrstan odvjetnik – logograf i učitelj retorike 422. g. p. n. e.

<sup>13</sup> Avramović, S., *Isejevo sudsko ...*, str. 60.

snalaziti u određenim nepredvidivim situacijama.<sup>14</sup> Iz sačuvanih izvora, govora pojedinih logografa, razvidno je da su morali biti vični u poznavanju prava svoga polisa, kao i retorici, jer je vrlo važno kako je pojedini govor intoniran i postavljen, o čemu je važio i uspjeh u sudskom sporu za njegovog klijenta.

Dakle, logograf je osim odličnog poznavanja prava, morao biti vičan i u retorici da bi mogao pisati sudske govore za druge, i što je također bilo osobito bitno, znati prilagoditi taj govor osobi svoga klijenta. Sudsko je govorništvo zahtjevalo spoj dvostruke sposobnosti i obrazovanja, i to pravničke i govorničke, uz niz drugih kvaliteta. Najbolje je to sumarno istakao sam Aristotel u svojoj Retorici, sa višeznačnom riječi „*akribēs hōsper logográphos*“ što bi značilo „brižljiv, temeljit, oštrouman, savjestan, marljiv, štedljiv ili najbolje akuratan – kao logograf“.<sup>15</sup>

Logografi su za sticanje znanja koja bi im omogućila bavljenje svojom budućom profesijom morali proći određeno školovanje. To obrazovanje je prije svega obuhvaćalo učenje govorništva. Upućivani su od strane svojih učitelja u sve tri vrste govorništva – forenzičnog, deliberativnog i epideiktikog.<sup>16</sup> Pretpostavlja se da je prilikom školovanja – podučavanja govorništva uopće, davan primat učenju sudske govora, a često bi se i u nastavku školovanja u kasnijim godinama za vježbu budućih govornika davao simulirani sudski predmet (slučaj), kojim bi se ova znanstvena vještina bolje „oštrila“.<sup>17</sup> Isokrat je u svojoj školi zastupao stav o memoriranju općih mjesta u govoru, a koja se mogu upotrijebiti u različitim situacijama. Međutim, ovaj „pronalazak“ nije originalno Isokratov, već je to metoda koju su uveli još sicilijanski odvjetnici – logografi Koraks i Tisija, a ta metoda nalaze učenje uopćenih modela govora i standardnih argumenata, a koji su pogodni da se primijene u bilo kojem procesu. Ova metoda je usavršena tek po sofistima, ali nije ostala nepodložna kritici i to baš Aristotelovoj jer je time govor postao šablonski i neznanstven, a izostala je stil-ska ljepota i literarna vrijednost. Aristotel dozvoljava da je takav način podučavanja vrlo brz, ali nije znanstven.<sup>18</sup>

Ipak, unatoč kritici šablonskog pristupa učenju govorništva, gotovo svaki antički (grčki) učitelj govorništva (retorike), imao je sastavljene prigodne uvode i epilogove govora, ali i drugih dijelova koji mogu koristiti u određenim

---

<sup>14</sup> Isto, str. 60.

<sup>15</sup> Isto, str. 61. Aristotel, *Retorika*, 1413 b.

<sup>16</sup> Grci su razlikovali kao antipode samu govorničku praksu (govorništvo) od njene teorije (retorika). S vremenom su se počeli diferencirati tri vrste govorništva, i to prije nastanka sofizma. To su forenzični – sudski govor (*génos dikanikón*), deliberativni – politički govor u užem smislu (skupštinski ili govor u drugim političkim tijelima i prilikama *génos symbouleutikón*), i epideiktiki – svečani (pohvalni govor, upriličen proslavama, svečanim situacijama, sahranama, *génos panegyrikón*). Vidjeti u: Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 14.

<sup>17</sup> Isto, str. 61.

<sup>18</sup> Isto, str. 61–62.

pravnim situacijama, što se opravdava time da je učitelj glavni cilj bio osposobljavanje učenika kako da dobije sudski spor. Modeli govora su u antici bili opće prihvaćeni, pa su čak retoričari i sofisti sastavljali modele *pro et contra* istog stava, principa ili situacija, koji se sve u sporu mogu pojaviti. Ova praksa nije bila karakteristična samo za sudsko govorništvo, već i za političko, a što je zabilježeno i za velikog Demostena da je koristio tipizirane opće opservacije u svojim političkim govorima, što puno vremena kasnije nije niti Ciceronu ostalo nepoznato i nešto nečasno, već uobičajeno.<sup>19</sup> Nije nevažno reći, da su udžbenici (*téchnē*) koji su uglavnom ostali poznati do danas samo po naslovima i autorima<sup>20</sup>, a prilično su bili česti u Grčkoj, pretežno bili orijentirani sudskom govorništvu, što može dovesti do zaključka da je to bila i najvažnija grana govorništva. Udžbenici su uz primjere govora izlagali načela i principe samog govorništva, kao i teoriju govora.<sup>21</sup>

Sve ovo samo dokazuje da su postojale tijesne veze između govorništva i prava, a što su se ogleдалe u procesu obrazovanja logografa i govornika. Gotovo se može ustvrditi da su pravo – odjetništvo i govorništvo bili neraskidivo povezani jer je jedino dobar logograf mogao biti onaj koji je vladao načelima i principima retorike, jer to ne bi mogao postati uz isključivo i samo poznavanje prava. Moralo je u jednom čovjeku doći do simbioze ova dva faktora, kako bi netko mogao postati logografom.

U društvu grčkih polisa logografija je bila razvijena institucija pisanja sudskih govora, onima kojima je to bilo neophodno da bi pred sudovima ostvarili neka svoja prava ili da bi se obranili od tuđih tužbi koje su držali neosnovanim. Usluga logografa je bila naplatna, što je bilo dozvoljeno, a visina honorara je ovisila, kako se može rekonstruirati iz sačuvanih izvora, o vrijednosti imovine koja je bila u sporu, ili o nekim drugim faktorima, npr. neposrednoj pogodbi logografa i njegovog klijenta.

Možda je upravo zbog takvog starogrčkog poimanja društva ključ u tome što odvjetnici – logografi nisu bili uvršteni u najcijenjenije članove svoje zajednice, bez obzira na to što su se bavili izuzetno cijenjenim zanimanjem. Starogrčko društvo smatralo je nedostojnim slobodna čovjeka svako privređivanje, odnosno filozofski stav prema podučavanju i naplati učenja bio je nedostojan. U tome se pravila razlika između filozofa i sofista koji su svoje znanje prenosili za novčanu naknadu. Sofisti su smatrani nižima zbog toga što su svoje znanje

---

<sup>19</sup> Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 63. Sačuvano je nekoliko kompletnih govora koji su pisani kao modeli, od kojih se ističe Antifontova *Tetralogija*. Ima i drugih sačuvanih primjera modela govora, npr. Platon, Lisija i dr.

<sup>20</sup> Stariji udžbenici govorništva antičke Grčke nisu sačuvani osim nekih fragmenata Koraksovog i Tisijinog udžbenika kod Platona u djelu „Fedar”; neki fragmenti Isokratovog udžbenika i cjelovita Aristotelova Retorika iz IV. st. p. n. e.

<sup>21</sup> Isto, str. 63.

prenosili za novac, za razliku od filozofa.<sup>22</sup> Vjerojatno je grčko društvo u tu grupu „intelektualaca” svrstalo i logografe.

Bez obzira ovom antagonizmu filozofa prema sofistima i logografima, veliki Aristotel je smogao „kolegijalne” i znanstvene snage da u svojoj retorici samo oda pohvale ljudima koji su se bavili profesionalno pravnim pomaganjem drugim ljudima – dakle odvjetnicima, logografima.

Grčko (Atensko) pravo poznavalo je pored institucije logografa i instituciju sinegora (*synēgoros*; *syndikos*). Sumarno možemo reći da je sinegor osoba koja je mogla biti aktivni sudionik u sudskom procesu. Sinegor je mogao osobno istupati pred sudom kako bi pomagao stranci u čije je ime govorio. Zbog njegovog aktivnog sudjelovanja u sudskoj raspravi, njegova je sličnost veća sa rimskim *ad-vocatus*. Sinegor nije morao biti „profesionalac”, stručnjak u pravu i obrazovani retor, već je mogao biti prijatelj ili rođak stranke, koji bi u njezino ime govorio pred sudom. Za svoje usluge nije mogao dobiti novčanu naknadu. To je i temeljna razlika između logografa i sinekora. Njihov angažman za korist stranke, više se može usporediti sa svjedočenjem za korist onoga tko ga je angažirao, odnosno držanjem pohvalnog govora za stranku. Iz ovoga je očito da sinegori nisu govorili o pravno relevantnim činjenicama, već u smislu pohvala parničnoj stranci.

U Ateni je Klisten 509. g. p. n. e., oborio Pizistratovu tiraniju i od tada je ustaljen demokratski poredak za dugi period, koji će svoj vrhunac dostići pod vladavinom slavnog Perikla. Nasuprot atenskoj, demokracija u Sirakuzi nije bila dugog vijeka, koja je potrajala svega šezdesetak godina, jer ju je već 406. g. p. n. e., srušio Dionizije Stariji, postavši novim tiraninom. Međutim, tiranin Dionizije Stariji posebno je značajan za primorsko područje današnje Hrvatske jer je uz njegovo ime vezana i grčka kolonizacija Jadrana.

Zbog dolaska na vlast nove tiranije, govorništvo, a s njim i logografija u Sirakuzi, kolijevci te struke, bila je kratkog vijeka. Najpovoljniji uvjeti za razvitak logografije i govorništva s toga su ostvareni u Ateni, a posebno s toga jer je visoko razvijena atenska kultura i demokracija privlačila učitelje govorništva i logografe u svoj grad, širom grčkog svijeta, pa tako i iz same Sirakuze. Zbog toga su logografi – govornici koji su u izvorima ostali zabilježeni kao najveći uglavnom su Atenjani ili je njihovo djelovanje vezano uz Atenu.

Grčki gramatičar i retor Cecilije [(Kekilije) Caecilius] iz Kaleakte (Kakalakte), na Siciliji, koji je živio u I. stoljeću n. e., napisao je spis „O značenju desetorice govornika” *Peri tou charaktēros tōn dēka rētōrōn*,<sup>23</sup> u kojem je od

<sup>22</sup> Critchley, S., *Knjiga mrtvih filozofa*, Zagreb, 2010., str. 18 – 19.

<sup>23</sup> Ovo djelo Cecilija (Kekilija) iz Kalakte je izgubljeno, ali je ostalo poznato po korištenju tog djela po jednom drugom antičkom piscu – Dioniziju Halikarnaškom, koji je također pisao o antičkim oratorima. Djelo koje je ostalo sačuvano je *Vitae decem oratorum*, ali je nepoznatog autora. Ipak, na osnovu komparativne analize, može se pretpostaviti da su i „Životi desetorice go-



velikog broja atenskih govornika – logografa, izdvojio samo desetoricu najvećih (najboljih), postavivši tako kanon, koji vrijedi i danas.

Prema Ceciliju iz Kalakte niz od deset govornika – logografa čine:

**Antifont, Andokid, Lisija (Lizija), Isej (Izej), Isokrat (Izokrat), Demosten, Likurg, Hiperid, Eshin i Dinarh.**

Od deset najvećih govornika – logografa sedmorica, izuzev Andokida, Likurga i Eshina, bavili su se u većoj ili manjoj mjeri današnjim jezikom rečeno odvjetništvom (advokaturom), odnosno pisanjem sudskih govora za klijente koji su od njih tražili pravnu pomoć.<sup>24</sup>

U nastavku ovog rada kronološki ćemo dati najvažnije sačuvane činjenice iz života i djela svakog koji je uvršten u Aleksandrijski kanon desetorice govornika, tj. sumarno „Živote desetorice govornika – *Vitae decem oratorum*”, čije nepotamnjele slave traju od antičkih vremena sve do danas, već gotovo dvije tisuće i petsto godina.

**Antifont (Antiphon)** je prvi atenski autohtoni odvjetnik i smatra se osnivačem atenske govorničke književnosti.

Rođen je oko 480. g. p. n. e., ali se u svijetu prava i retorike pojavljuje u javnosti dosta kasno, tek 422. g. p. n. e., kada je spomenut u atičkoj komediji, što svjedoči da je bio značajna ličnost javnog života. Antifont je bio, prema sačuvanim izvorima, nadaleko poznat logograf i učitelj govorništva. Bio je učenikom velikog učitelja Gorgije iz Leontine, što je živio punih 108 godina (483–375. g. p. n. e.),<sup>25</sup> koji je i prenio u Atenu sa Sicilije školu umjetničkog govorništva 427. g. p. n. e. Iste godine je u Ateni, Gorgija iz Leontine i održao prvi takav govor uopće.<sup>26</sup>

Sam je bio učenikom velikog Gorgije. Spominje ga i opisuje historičar Tukidid riječima: „Atenjanin Antifont ni za kojim od svojih suvremenika nije zaostajao sposobnošću, a bio je vrlo razuman i vješt da iskaže ono što je zamislilo; ... onima koji su morali govoriti na sudu ili u skupštini savjetom je mogao puno koristiti”.<sup>27</sup> Već je ranije rečeno da je njegov veliki doprinos razvitku

---

vornika”, djelo istog autora, tj. Cecilija iz Kalakte, a da je spomenuti grčki tekst – djelo bilo samo priprema za ovo kasnije. Vidjeti u: Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 79–80. Inače, Cecilije iz Kalakte na Siciliji ostao je poznat po sačuvanom djelu – raspravi „O uzvišenom”. Živio je u Rimu za vrijeme Augustova principata. Važno je napomenuti da je bio prijatelj i Dionizija Halikarnaskog. Vidjeti u: Plutarh, *Usporedni životopisi*, knjiga III, Zagreb, 1988. g., str. 293., pod bilješkom broj 13 za Demostenov životopis; *Leksikon antičkih ...*, str. 105–106.

<sup>24</sup> Roki, D., Dr, *Počeci advokature ...*, str. 51. Kao i Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 79. Zamarovský ovaj popis desetorice najslavnijih grčkih oratora naziva Aleksandrijski kanon desetorice govornika. Vidjeti u: Zamarovský, V., *Grčko ...*, str. 328.

<sup>25</sup> Zamarovský, V., *Grčko ...*, str. 326.

<sup>26</sup> Isto, str. 32. i 49–50.

<sup>27</sup> Roki, D., Dr, *Počeci advokature ...*, str. 52.

pravne znanosti zbog napisane knjige modela govora, „Tetralogije”. Tetralogija se sastoji od tri grupe po četiri fingirana govora, po dva „za” i dva „protiv”; za slučaj ubojstva s namjerom (umišljaj) i nehajnog ubojstva (nehat).<sup>28</sup> Prvi je u povijesti kaznenog prava koji je uveo razlikovanje ubojstva s namjerom (umišljajem), *fónos hekúsios*, u odnosu na nehajno ubojstvo (nehatno), *fónos akúsios*. Pored „Tetralogije” ostala su sačuvana još tri govora (ukupno petnaest), a i ta tri se odnose na ubojstva, *lógoi fonikoi*. Međutim, ova posljednja tri govora koji nisu sadržani u „Tetralogiji”, bili su stvarni predmeti – slučajevi, i ti govori su održani pred sudovima.<sup>29</sup>

Sudeći po sačuvanom djelu, a prema originalnosti ideja i snazi dokazivanja Antifont pripada u red najvećih pravnika.<sup>30</sup>

**Andokid** je još u antici smatran „najmanjim” od desetorice iz kanona antičkih govornika. Značajan je zbog četiri sačuvana govora, ali više za političku i vjersku povijest Atene, do za pravnu. Kao optuženik u nekim procesima, iznio je važne govore koje su bitni za atenske političke odnose, kao i odnose između demokratske i oligarhijske stranke na kraju peloponeskog rata.<sup>31</sup>

**Lisija (Lisia)** je najveći i najplodniji atenski logograf – odvjetnik.

Djelovao je u Ateni kao odvjetnik u periodu od 403. do 380. g. p. n. e., dakle poslije peloponeskog rata.

U antici mu je bilo pripisivano oko 425 sudskih govora, ali su već neki antički kritičari taj broj sveli na 233 govora. Do nas je došlo ili se sačuvalo samo trideset i četiri govora.

Porijeklom nije bio Atenjanin, već je bio iz Sirakuze. Otac Kefal se na nagovor Perikla doselio iz Sirakuze u Atenu i kao metek (doseljenik slobodnjak) stekao poveći imetak kao trgovac. Meteci nisu mogli sticati nekretnine, a nisu imali niti građansko pravo. Imali su i poseban doprinos koji su morali plaćati za zaštitu što su je uživali, tzv. *metoíkion*.

Lisija je rođen u Ateni oko 466. g. p. n. e. Kada je navršio petnaest godina, zajedno sa svojom dvojicom braće pošao je u novu Atensku koloniju Turije, gdje su kao pristalice demokratske stranke stekli građansko pravo i zemlju. Ondje je neko vrijeme boravio i veliki sirakuški odvjetnik i učitelj govorništva Tisija, što je presudno utjecalo na Lisijinu budućnost. On je, naime, poduzeo Lisijino učenje umjetničkom sicilijaskom govorništvu. Poslije propasti aten-

<sup>28</sup> Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 63.

<sup>29</sup> Roki, D., Dr, *Počeci advokature ...*, str. 52–53.

<sup>30</sup> Antifonta – odvjetnika treba razlikovati od Antifonta – atenskog sofista, poznatog kao autora sistema prirodnog prava. Vidjeti u: Roki D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 52–53.

<sup>31</sup> Roki, D., Dr, *Počeci advokature ...*, str. 53.

skog vojnog pohoda protiv Sirakuze, 413. g. p. n. e., oborena je i demokratska uprava u Turijama, pa se Lisija zajedno sa braćom morao vratiti u Atenu. U Ateni je ponovno doživio niz problema za vrijeme vladavine tridesetorice tirana, za čije vrijeme je zajedno sa svojom familijom ostao bez cjelokupne imovine i jedva spasio život bijegom u Megaru, dok mu je brat Polemarh ubijen. Unatoč tome je nastavio pomagati demokraciju (demokratsku stranku) i materijalno – naoružanjem za vojsku i novcem, kao i moralno. Po ponovnom ustoličenju demokracije u Ateni, Lisija se vratio iz drugog progonstva i otpočeo svoju logografsku djelatnost.

Lisijini sudski govori rezultat su posebnih sposobnosti, a što je vidljivo iz trideset i pet sačuvanih govora, kao i iz djela drugih antičkih autora koji govore o Lisiji. Njegove govore karakterizira prvenstveno prividna jednostavnost izraza, gotovo priprostost. Međutim, Lisija bi svaki govor prilagodio svom klijentu, tj. prilagodio bi onakav govor koji bi klijentu najbolje odgovarao. Zbog toga je ostao nenadmašan u antici, a držimo i dugo poslije, što je prirodno i jednostavno izlagao građu i majstorski podešavao stil govora karakteru svakog pojedinog klijenta. Lisija je imao izvanredne stilističke sposobnosti i bio je velik sofist jer je glavnu vrijednost polagao na snagu ubjeđivanja, a što su kao prvo pravilo govorničke vještine postavili još Koraks i Tisija, kao učitelji govorničtva. Točno je psihološki intoniran govor bio dobro odmjereno tko će ga izgovoriti i kome će biti upućen u sudu *hēliaia*. Radi te njegove iznimne vještine neki antički autori (Dionizije) ga smještaju u retoričkom stilu čak iznad samog Platona jer je kod njega prisutna čistoća izraza, jasnoća misli, kratkoća i živost izlaganja.

Svaki od njegovih govora bio je podijeljen na četiri dijela: uvod, izlaganje, dokazi i epilog. Dionizije navodi da u dvjesto sudskih govora ne postoje dva, čiji bi uvodi idejno bili slični. U dokaznom dijelu govora, ako ne bi raspolagao odgovarajućim uvjerljivim dokazima, Lisija je neusporedivom vještinom ubjeđivanja i logičkim dedukcijama uspio postići cilj.

Plutarh navodi da u bezbrojnim slučajevima koje je vodio, samo u dva nije uspio postići cilj pobjede, tj. uspjeha u sudskom postupku.

Lisija je bio najtraženiji logograf – odvjetnik svog vremena i sa svojim poslom je stekao znatno bogatstvo, čime je nadoknadio gubitak za vrijeme vladavine tridesetorice tirana.<sup>32</sup>

Možda na kraju nije nevažno navesti i priču – legendu, što kaže da samo jedan jedini Lisijin klijent nije prihvatio njegov napisani sudski govor, a koju je zabilježio Diogen Laercianin. Naime, klijent je poslije nego je pričitao govor, rekao: „Krasan je to govor, mili Lisija, ali za mene neprikladan”. Lisija je uzvratilo: „Kako to da ti se ne sviđa kada je krasan?” Klijent odgovara: „Zar meni

<sup>32</sup> Roki, D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 53 – 55.

jednako tako ne bi bilo neprikladno sjajno odijelo i cipele?”<sup>33</sup> Diogen Laerćanin nastavlja dalje da se Lisija s tim složio i uništio svoj govor. Ostalo je zabilježeno da se govor zvao „Obrana Sokratova”.<sup>34</sup>

**Isej (Isaeus)** je bio atenski logograf i učitelj govorništva. O njemu se sa sigurnošću ne može pouzdano govoriti o porijeklu, kao niti o životu uopće.

Većina autora smatra da je rođen oko 420. g. p. n. e. Karijeru logografa je započeo sa tridesetak godina. Školovao se kod Isokrata oko 3 – 4 godine, i to tek pošto je Isokrat otvorio svoju govorničku školu, kada je on sam mogao imati negdje oko 45 godina. Iz ovoga proizilazi da je Isej pripadao u prvu generaciju Isokratovih slušatelja ili učenika.

Tada je još djelovao i Lisija, odnosno Lisija i Isej su bili suvremenici sve do Lisijine smrti 380. g. p. n. e., iako je Lisija bio znatno stariji. Isej je bio impresioniran Lisijom i njegovim pravničkim – logografskim umijećem. Do danas je ostalo nejasno i neutvrđeno u literaturi zašto je od Isejevog prvog datiranog govora, „O Dikaiogenovom imanju”, što je datiran sa 390. g. p. n. e., pa do prvog slijedećeg sačuvanog govora, „O Astifilovom imanju” proteklo dvadeset godina?

Koji god da su razlozi Isejeve pravničke apstinencije, njegove najuspješnije godine otpočinju sa vremenom kada je odlučio da se prihvati podučavanja tek stasalog mladića Demostena, kao i da prihvati obranu njegovih privatnih imovinskih interesa.

Za odvjetnika (logografa) Iseja može se reći da je bio možda prvi odvjetnik u povijesti koji se specijalizirao za određenu granu prava. Gotovo svi sačuvani Isejevi govori, govori su iz nasljednog prava,<sup>35</sup> i u svezi sa imovinom u nasljednopravnim odnosima. Možda je i to bio razlog, zašto je mladi Demosten zatražio upravo njegovu pomoć pri podučavanju za logografa, tj. oratora, jer je i sam imao nasljedno – pravnih poteškoća sa rasipnim skrbnicima, a ne neku drugu govorničko – pravnu školu, npr. poznatiju Isokratovu. Danas se Isej, prema najnovijoj literaturi, što je proizašla iz zadnjih pomnih istraživa-

---

<sup>33</sup> Sokrat u svom odgovoru – pitanju Lisiji aludira na svoj stav o odijevanju za razliku od odijevanja sofista koji su osobito pridavali značaj svojem vanjskom izgledu i odijelu. Sokrat se prema njima odnosio pejorativno što saznajemo od Platona. Sokrat je uvijek bio skromno odjeven. Critchley, S., *Knjiga mrtvih ...*, str. 19.

<sup>34</sup> Zamarovský, V., *Grčko ...*, str. 328.

<sup>35</sup> Sačuvano je dvanaest Isejevih forenzičkih govora, od kojih je jedanaest u svezi sa nasljedno pravnim (imovinskim) sporovima, dok je dvanaesti (Or. XII) „O Eufiletu” (U korist Eufileta), jedini Isejev sudski govor, statusne prirode, koji govori o potpunoj reviziji upisa atenskih građana u liste dema u vrijeme arhonata Arhije 346/5. g. p. n. e. To je ujedno i posljednji Isejev govor. Vidjeti u: Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 83. i 98.

nja na izvorima, uvrštava u centralne figure atenske logografije.<sup>36</sup> Pored Lisije i Demostena, Isej je najplodniji atenski logograf, prema sačuvanim forenzičkim govorima, bez obzira što se taj broj sveo na dvanaest.<sup>37</sup>

Kao što je za Antifonta karakteristično bavljenje u svojoj logografskoj praksi kaznenim pravom – ubojstvima (*phonokoi lógoi*), Isej se specijalizirao za nasljedno pravne govore (*klērikoí lógoi*).

Logograf Isej i njegovo djelo, kao i ostali atenski logografi, u posljednje su vrijeme bili predmetom mnogih istraživača, i to ne samo pravnika, što je rezultiralo publiciranjem brojnih znanstvenih radova, a Isejem i logografima Antifonom, Lisijom i drugima, osim pravnika, bavili su se i drugi stručnjaci kao što su historičari, lingvisti, profesori filozofije i dr.<sup>38</sup>

Tako Dénomme, a prenosi Avramović, navodi da Isej po govorničkom talentu premašuje okvire sudovanja i doprinosi uzletu retorike. Po svom jeziku i stilu Isej je zaslužio istaknuto mjesto u govorničkoj prozi i književnosti svog vremena.<sup>39</sup> U literaturi je uobičajeno da se Isej uspoređuje sa Lisijom. Očito je da je Lisija učinio velik utjecaj na Iseja, iako nije pouzdano utvrđeno da bi mu bio učenikom. Njih obojicu povezuje prirodan i umjeten stil govora (*aphéleia*), preciznost i jednostavnost jezika koji se koristi u svakodnevnom životu.<sup>40</sup> Uz ove karakteristike, Iseja krasi i jasnoća misli i živost prezentacije (*enárgeia*), što su još uočili i antički komentatori i pisci. Prvi je od grčkih oratora i logografa, koji je uveo promjene u ustaljenoj shemi izlaganja govora koji su još zacrtani prvim udžbenicima retorike (*téchnē*). Tako iz njegovih govora možemo izčitati da je njegovo izlaganje – pripovijedanje isprekidano, osobito u dugim i složenim govorima sa kompliciranom činjeničnom strukturom, pa tada Isej pribjegava prekidima sa iznošenjem dokaza, a koje zna iskazati već i u samom uvodu, a sve ovo kako bi sudu bilo lakše pratiti i donjeti odgovarajuću odluku. Isej se često izražava i u kratkim pitanjima i odgovorima u kojima nudi svoje argumente da sud baš tako presudi kako je on, Isej postavio pravni problem za svog klijenta.<sup>41</sup>

<sup>36</sup> Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 93.

<sup>37</sup> Neki autori pri rekonstrukciji Isejevih govora iz antičkih izvora dolaze do 54 govora logografa Iseja, npr. Baiter, J. G., Sauppe, H. Vidjeti u: Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 93–94.

<sup>38</sup> O najnovijoj literaturi iz ovog područja vidjeti u knjizi pravnog historičara Sime Avramovića: *Isejevo sudsko besedništvo i Atinsko pravo*, Beograd, 2000.

<sup>39</sup> Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 99., pozivajući se na Dénomme, J. M., *L'ordre des mots dans les discours d'Isée*, Revue de philologie de littérature et d'histoire anciennes, 1973/47., str. 281.

<sup>40</sup> Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 99.

<sup>41</sup> Isto, str. 100 – 101.

Isej se i Lisija, zajedno sa Isokratom ističu kao govornici (i logografi), koji su uspjeli izgraditi svoj vlastiti stil, a dok su drugi govornici i logografi dograđivali samo stilove ranijih govornika.

Zbog svega što je ovdje rečeno o logografu Iseju, može se zaključiti da Isej predstavlja nezaobilaznu figuru grčkog govorništva i odvetništva, te da je svojim nastupima kroz forenzičke govore prevazišao nivo rutiniranih logografa, kakvih je u to vrijeme bilo u Ateni podosta.<sup>42</sup>

**Isokrat (Isocrates)** je jedno od najvećih imena u povijesti helenskog govorništva. U ovom pregledu najznačajnijih helenskih odvetnika, mora se spomenuti i Isokrat. On je i pored toga što je njegova slava gotovo isključivo vezana za govorništvo, započeo svoju karijeru kao logograf. U svakom slučaju je kao govornik i logograf uvršten u „kanon desetorice”.<sup>43</sup>

Isokrat je rođen 436. g. p. n. e. i on nastavlja uzlaznu liniju atenskog govorništva. Međutim, njegovo govorništvo je više u svezi sa političkim nego sudskim govorništvom. U oblasti retorike je ostavio najdubljeg traga u svome vremenu, kako ističe Avramović.<sup>44</sup> Ipak, sebe nije smatrao ni logografom, ni retorom, već filozofom, a nedvojbeno je pripadao u krug sofista kamo ga je svrstao i Platon. Nesumnjivo je bio i Sokratov učenik (najmiliji Sokratov učenik) u mladosti, a sam se smatrao Sokratovim sljedbenikom.

Ipak, svoj je najveći doprinos ostavio, ne u filozofiji, nego u retorici. Napisao je slavan udžbenik retorike „*Téchnē*“, koji je bio najpoznatiji i najcijenjeniji u antici, a Plutarh tvrdi da ga je krišom koristio i veliki Demosten.<sup>45</sup> Svoju filozofiju retorike je izložio, već u dubokoj starosti u sudskom govoru pod naslovom „*Antidosis*“.

---

<sup>42</sup> Isto, str. 102.

<sup>43</sup> Izvori su sačuvali više od šesdeset imena govornika, ali su samo njih deseterica ušli u „aleksandrijski kanon”. Izbor od njih deset koji su imali čast da uđu u „kanon”, izvršen je u antici, a kako je već ranije rečeno, u njih pripadaju: Antifont, Lisija, Andokid, Isokrat, Isej, Demosten, Eshin, Likurg, Hiperid i Dinarh. Najstariji spomen ove liste sadrži knjiga „*Vitae decem oratorum*” koji sadrži i Isaei vita, pripisuje se Plutarhu, a nastala je u helenizmu. Zbog toga se iz razloga što nije potvrđeno Plutarhovo autorstvo, ovaj spis obilježava kao Pseudo Plutarh – Ps. Plutarch, *Vitae decem oratorum*. (Vidjeti u: Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 99.) Međutim stručna literatura smatra da su „Životi deseterice oratora” rezultat rada jedne od biblioteka ili u Aleksandriji ili u Pergamonu. Tako Brzoska, J., *De canone decem oratorum Atticorum quaestiones*, Breslau 1883., smatra da je „kanon” nastao u Pergamonu u II. st. n. e.; Kenedy, G., *The Art of Persuasion in Greece*, N. Jersey 1963., drži da je „kanon” nastao ili u Aleksandriji ili da se može pripisati Ceciliju iz Kalakte u Augustovo vrijeme, krajem I. st. n. e.; Smith, R. W., *The Art of Rhetoric in Alexandria*, Hague 1974., dokazuje ipak aleksandrijsko porijeklo „kanona” i izražava mogućnost da je njegov autor bio prvi predstojnik Aleksandrijske knjižnice Zenodot iz Efeza, još u III. st. p. n. e. Vidjeti u: Leksikon antičkih autora – *Lexicon scriptorum antiquorum*, Zagreb, 1996., str. 610. Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 48.

<sup>44</sup> Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 52.

<sup>45</sup> Plutarh, Demosten 5, kao i kod: Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 52–53.

Osnovao je školu govorništva u Ateni oko 390. g. p. n. e., koja je bila locirana u blizini znamenitog Likeiona.<sup>46</sup> Vodio ju je punih pedeset godina, sve do svoje smrti, 338. g. p. n. e., poslije bitke kod Heroneje.<sup>47</sup> Njegova govornička škola je bila najčuvenija u cijeloj Antici. Ciceron se osobito pohvalno izrazio o Isokratovoj školi, govoreći da je to radionica rječitosti za cijelu Heladu.<sup>48</sup>

U svom dugom životu, od 98 godina, u mladosti se bavio logografijom, tj. sastavljanjem sudskih govora za stranke. Po svemu sudeći, bio je učenikom Gorgije, a možda i Tisije. Kasnije se posvetio političkom govorništvu i edukaciji mladih oratora u svojoj školi. Školovanje u toj školi je trajalo od 3 – 4 godine i plaćala se prilično skupo, što je Isokratu donosilo velike prihode.<sup>49</sup> Od njegovih učenika valja spomenuti više slavni državnika, pisaca, pjesnika i govornika, kao što su spomenuti Isej, Likurg, Eshin i Hiperid, (svi iz „kanona desetorice”), Krates iz Talesa, Isokrat iz Apolonije, koji je i Isokratov nasljednik kao voditelj škole, Speusip i mnogi drugi.<sup>50</sup>

Od njegove djelatnosti sačuvalo se šest sudskih govora, iako neki antički autori ističu da ih je bilo puno više, kao npr. Aristotel. U svojim govorima je razvio besprijekoran stil. Stil sudskih i političkih govora mu je sjajan, a okarakteriziran je kao „srednji stil”, što bi značilo da je to stil koji je između Antifontovog uzvišenog i Lisijinog jednostavnog (prostog).<sup>51</sup>

Kao očiti izdanak vjerovanja u slobodnu Grčku, umro je u 98. godini života poslije helenskog poraza kod Heroneje 338. g. p. n. e., shvaćajući taj poraz kao odlučujući za helensku civilizaciju. Četiri dana je odbijao hranu, a izdahnuo je četvrti dan na dan sahrane heronejskih žrtava.

Isokratov značaj je veći u području epideiktičkog i deliberativnog govorništva. Razvijao je ideju političkog jedinstva Grčke jer jedino u jedinstvu vidio snagu Grčke. Možda mu je najveći doprinos u tome što je svojom djelatnošću doprinjeo da govorničko obrazovanje postane osnovni i bitni dio općeg obrazovanja (*epipólaios paidía*), koje postavlja kao ideal u helenskom svijetu, kako to navodi Avramović.<sup>52</sup>

---

<sup>46</sup> Jasno je da Likeion (Lykeion) u to vrijeme još nije postojao jer je osnovan godine 335. g. p. n. e. Vidjeti u: Zamarovský, V., *Grčko ...*, str. 410.

<sup>47</sup> Zanimljivo je spomenuti da je Isokratova govornička škola u Ateni bila osnovana nekoliko godina ranije nego Platonova Akademija. Platon je otvorio svoju proslavljenu Akademiju tek nakon povratka sa Sicilije, i to nekoliko godina poslije, kada je Isokrat sa uspjehom već vodio svoju retoričku školu. To ističe i Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 53. Roki navodi da je retorička Isokratova škola osnovana 388. g. p. n. e. u Ateni. Vidjeti u: Roki D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 56.

<sup>48</sup> Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 53.

<sup>49</sup> Možda je i to bio razlog zašto je osiromašeni mladić Demosten izabrao Iseja da ga podučava, a ne skupu školu Isokrata, koja je djelovala u isto vrijeme.

<sup>50</sup> Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 54. Roki D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 56.

<sup>51</sup> Isto, str. 56.

<sup>52</sup> Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 54.

Njegov je utjecaj koji je izvršio na Demostena, makar i posredno preko Iseja, nesumnjiv, kao i kasnije na Cicerona. S toga njegovo djelo sadrži elemente koji predstavljaju sponu sa rimskom, pa i modernom retorikom.<sup>53</sup>

Kao svojevrsni epilog, možemo spomenuti i to da je Isokrat osnovao svoju školu nekoliko godina prije nego je Platon otvorio svoju Akademiju.<sup>54</sup>

**Demosten (Demosthenes)** je bio najveći govornik svih vremena. Još je u antici bio proglašen za najvećeg govornika, o čemu su suglasni i grčki i rimski izvori. Do naših dana niti jedan govornik, političar ili odvjetnik nije zasjenio njegovu slavu. Gotovo ga se može smatrati sinonimom grčkog govorništva i simbolom retorike uopće.<sup>55</sup> O ovom genijalnom govorniku je napisana ogromna literatura i neće biti primjereno u ovom radu raspravljati o Demostenovoj veličini i o njegovom djelu. Ovdje ćemo se samo kratko baviti njegovom logografskom – odvjetničkom djelatnosti, koja pripada u najmanji segment njegovih javnih djelatnosti jer je glavno polje aktivnosti kojima se bavio, bilo političko govorništvo i državnički rad za njegovu domovinu Atenu, a protiv makedonske prijetnje što se nadvila ne samo nad Atenom, već nad cijelom Heladom.<sup>56</sup>

Demosten je rođen 384. g. p. n. e. u selu Peaniji u Atici. Otac mu je bio imućan proizvodjač oružja, ali je umro već 376. g. p. n. e., ostavivši iza sebe udovicu i djecu, tako da je Demosten već sa nepunih osam godina ostao bez oca, zajedno sa petogodišnjom sestrom. Skrbništvo je otac Demostenov na samrti, za svoju obitelj i imovinu povjerio trojici skrbnika Afobu, Demofonu i Teripadu. Dvojica od njih su bili bliski rođaci, a treći je bio prislan prijatelj. Ubrzo su skrbnici veliki imetak što im je povjeren, upropastili i sveli na mizeran dio, a obitelj ostavili u oskudici. Imetak je vrijedio oko 14 talenata, a na kraju je preostalo svega 70 mina.

Siromašni mladić Demosten, uz to još i bolešljiv, sa navršenih osamnaest godina, poslije završenih osnovnih disciplina, počinje učiti govorništvo. Tako je upućen i zbog svojih obiteljskih imovinskih problema na Iseja, koji je u to vrijeme već bio poznat logograf. Isej prima Demostena u svoju kuću i podučava ga od 366. do 362. g. p. n. e., sudskom govorništvu, ali i sa ciljem da što uspješnije vodi spor sa svojim skrbnicima. Već je ranije rečeno da je Isej bio specijalista za nasljedno pravo, pa je možda i to bilo presudno zašto se Demosten obratio baš Iseju da ga podučava, pored faktora siromaštva jer mu to nije dalo mogućnosti da pristupi u poznatu Isokratovu govorničku školu koja je bila financijski nedostižna za mladog Demostena. Čini nam se da su oba ova razlo-

---

<sup>53</sup> Isto, str. 54–55.

<sup>54</sup> Avramović, S., *Isejevo sudsko ...*, str. 53.

<sup>55</sup> Isto, str. 55., i Roki D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 56.

<sup>56</sup> Isto, str. 56.



ga bila podjednake snage, zašto je Demosten uzeo za svog učitelja govorništva, a time i advokaturi, atenskog logografa – odvjetnika Iseja.<sup>57</sup>

Nije potrebno biti pravni historičar da bi se došlo do saznanja da je Demosten prevazišao i gotovo bacio u zaborav svog učitelja Iseja, koji je ostao skoro anonimn. Još je Dionizije Halikarnaški rekao: „Demosten je progutao cijelog Iseja.”<sup>58</sup>

Plutarh navodi i to da je Demosten, a po izvorima koji su pripisani Hermipu iz Smirne, peripatetičkom filozofu, a Demostenovu suvremeniku, bio i Platonov učenik i da je odatle izvlačio najviše koristi za svoje govorništvo.<sup>59</sup>

U početku svoje karijere, Demosten se posvetio logografiji, pisanju sudskih govora za stranke, te je od toga i živio i odvjetničkim radom popravio svoje imovinske prilike, slično kao i njegov predhodnik Lisija. Tako se postepeno izgradio u jedinstvenu i neponovljivu retorsku figuru, ali je nedvojbeno da je od Iseja naučio suvereno vladanje predmetom spora, jasnoću i živost u izlaganju činjenica, kao i vještinu naracije, dramatično postavljanje retorskih pitanja, a posebno sistematičnost u dokazivanju i „vještinu pritezanja” suprotne stranke.<sup>60</sup>

Ostao je zabilježen i po, na žalost, svojoj privatnoj parnici koju je pokrenuo protiv svojih i skrbnika svoje majke i sestre, a da bi uspio povratiti makar i dio upropaštene imovine svoga oca. U toj parnici je održao pet govora pred sudom, koje su sačuvane pod nazivom, „govori o starateljstvu” (*lógoi epitropikoi*). Iz ovih govora se može vidjeti veliki utjecaj Demostenovog učitelja Iseja jer su ti govori po strukturi i po stilu kao i Isejevi, da su čak smatrali u ranijoj literaturi Isejevima, što se kasnije dokazalo kao netočno.<sup>61</sup>

Iz vremena Demostenovog odvjetničkog rada, sačuvano je ukupno trideset govora, koji se u literaturi vode pod nazivom „sudski govori u privatnim parnicama” (*lógoi dikanikoi idiotikoi*). U tim je privatnim parnicama, Demosten zastupao – pisao sudske govore i za tužitelje i za tuženike.

Demosten se i pored ovladane vještine govornika i logografa, nije duže vrijeme bavio odvjetničkim poslovima. Napustio je privatne sporove da bi se potpuno prepustio političkim parnicama koje su se odvijale pred atenskim insti-

---

<sup>57</sup> Plutarh je napisao da je „Uzeo Iseja za nastavnika u govorništvu, iako je tada Isokrat imao svoju školu. To je, kako neki tvrde, bilo ili zato što Isokratu nije mogao platiti utvrđenu nagradu za podučavanje od deset mina zbog svog siromaštva, ili više zato što je smatrao da je Isejev način govorništva naročito moćan i prilikom upotrebe u svakom slučaju uticajan”. Avramović prenosi iz Plutarha, Demosten 5, u Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 55. Vidjeti u: Plutarh, *Usporedni životopisi*, Demosten 5., Zagreb, 1988., III. svezak, str. 278.

<sup>58</sup> Avramović prenosi iz Dionysius Halicarnessei, De Isaeo, IV., u Avramović S., *Isejevo sudsko ...*, str. 55.

<sup>59</sup> Plutarh, *Usporedni ...*, Demosten 5., str. 278.

<sup>60</sup> Isto, str. 100.

<sup>61</sup> Roki, D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 57.

tucijama *Hēliaia* i *Bulé*. 354. g. p. n. e., otpočeo je karijeru političkog govornika, tj. političara. Već od 352. g. p. n. e., Demosten postaje centralna osoba atenske i vanjske i unutrašnje politike. U to vrijeme se nad Atenom i cijelom Heladom nadvila prijeteća makedonska opasnost po nezavisnost i slobodu grčkih polisa. Demosten je kao iskusan i samosvjestan političar i iskreni rodoljub to uvidio, pa je svoju daljnju političku karijeru i svoj utjecaj podredio cilju – borbi protiv prevlasti Makedonije u Heladi i osvajačke politike kralja Filipa Makedonskog.

Prvi govor koji je bio usmjeren protiv kralja Filipa, održao je 351. g. p. n. e., drugi je održao 344/3. g. p. n. e., a treći 341. g. p. n. e.<sup>62</sup> To su slavni govori, što su postali uzor političkog govorništva za sva buduća vremena, a koji su tri stoljeća kasnije nazvani od Cicerona, *Filipikama*. Jasan politički stav govornika Demostena, razvidan je i u detalju iz uvodnog dijela Trećeg govora protiv Filipa:

„1. Mnogo se, ljudi Atenjani, gotovo u svakoj skupštini govori o nepravdama, što je Filip, otkada je s vama mir sklopio, učinio ne samo vama, već i ostalim Grcima; nu ako i znam, da su svi govornici usprkos onome, što oni rade, spomenuli da treba i govoriti i raditi o tome, kako da se Filip svoje objijesti okani i za nju kaznu pretrpi, opet vidim, da su sve naše prilike tako zabrazdile i toliko zapuštene, te se ja bojim, da, ako i jest istina, nije grijeh reći ovo: sve kad bi svi naši govornici htjeli i predlagati i vi zaključivati, kako bi se položaj naš u buduće što više pogoršao, opet mislim, da ne bi mogao biti gori, nego što je sada.”<sup>63</sup>

Kao znakovit, iz istog govora, fragment, Demosten se osvrće na slobodu govora:

„3. Ja vas, ljudi Atenjani, molim da se ne razljutite na mene zbog toga, ako koju istinu slobodno kažem. Jer razmišljate ovo: vi držite, da je sloboda govora inače svima u državi tako općenito nužna, da ste je ustupili i strancima i robovima, pa se zbilja može vidjeti, kako kod vas mnoge sluge s većom slobodom govore, što im je volja, nego u gdje kojim drugim gradovima građani, ali iz vijeća svojega sasvim ste je izagnali.”<sup>64</sup>

Demosten je 330. g., p. n. e., morao sam izaći pred sud u parnici koju je pokrenuo protiv njega, njegov rival Eshin, čija se temeljna optužba zasnivala na tvrdnji da Demosten prilikom vršenja državne službe nije položio račun, odnosno da je pronevjerio državni novac. U ovoj parnici se Demosten sam branio, a prilikom obraćanju sudu je istaknuo kako je njegov položaj teži od položaja

---

<sup>62</sup> *Demostenovi izabrani govori*, prijevod, uvod i bilješke Stjepan Senc, u ediciji: *Prijevodi grčkih i rimskih klasika*, Matica hrvatska, svezak osmi, Zagreb, 1890., str. 192.

<sup>63</sup> *Demostenovi izabrani ...*, Treći govor protiv Filipa, str. 80.

<sup>64</sup> Isto, str. 80–81.

Eshinova radi toga jer je Eshin o njemu izrekao same pogrde, koje ljudi vole slušati i na koje se mora braniti, dok s druge strane on mora samog sebe hvaliti, a što nitko rado ne sluša. Ovaj govor pred sudom, ostao je poznat pod nazivom Govor o vijencu, iz kojeg citiramo početak uvodnog izlaganja:

„1. Prije svega, ljudi Atenjani, molim sve bogove i sve boginje, da za ovu svoju parnicu od vaše strane dobijem onoliko ljubavi, koliko sam ja do ovoga časa iskazivao i gradu našem i vama svima; zatim, da vam bogovi udijele ono, što najbolje dolikuje i vama i vašoj savjesti i vašoj časti, pa da u tom, kako treba da obranu moju slušate, ne zapitate za savjet mojega protivnika, – jer to bi ipak bilo užasno, – već zakone i zakletvu svoju,

2. u kojoj osim svih ostalih dužnosti stoji pisano i to, da jednu i drugu stranku jednako slušate. A to ne znači samo toliko, da se u napredak ne odlučuje ništa niti da se jednoj i drugoj stranci pokaže jednaka sklonost, nego da se takodjer svakomu parcu dopusti, da se obrani onim redom i onako, kako mu je volja i kako je prije smislio.”<sup>65</sup>

Još jednom je ovaj izuzetni čovjek politički djelovao na svoje sugrađane, i to poslije Aleksandrove smrti 323. g. p. n. e., kada je vidio novu priliku za oslobođenje od makedonske supremacije u cijeloj Heladi. Grci su se pobunili i ustali vojskom protiv Antipatra, Aleksandrovog namjesnika u Grčkoj. Poslije Antipatrove pobjede kod Kranona 322. g. p. n. e., Atena je bila prinuđena pregovarati, pa je Antipatrov zahtjev bila predaja atenskih državnika, posebno Hiperida i Demostena. Obojica su uspjela nekako pobjeći, ali ih je Antipatrova vojska pronašla i Hiperida uhvatila te dovela Antipatru gdje ga je ovaj dao smaknuti, dok je Demosten na otoku Kalauriji kod Trezena u Posejdonovom hramu prije nego ga je makedonska vojska uhvatila popio smrtonosni otrov, a što je bilo 14. X 322. g. p. n. e.<sup>66</sup>

Četrdeset dvije godine kasnije, Atenjani su Demostenu podigli spomenik sa natpisom: „Da je u tebe, Demostene, snaga bila jednaka duhu, nikada ne bi Grčkom vladao ratoborni Makedonac.”<sup>67</sup>

Najbolje je Demostenovu genijalnost i govorničku veličinu sažeo slavni rimski retor i učitelj govorništva Kvintilijan, kada je rekao: „*Longe princeps oratorum ac paene lex orandi*“, dok je za Dionizija Halikarnaškog i Cicerona, Demosten bio ideal govorništva i jedini koji je suvereno vladao svim sredstvima govorničkog izražavanja.<sup>68</sup>

<sup>65</sup> Isto, str. 100–101.

<sup>66</sup> Isto, str. XXI–XXII. Plutarh, *Usporedni ...*, Demosten 29., str. 290–291. Roki navodi da se Demosten otrovao 12. X 322. g. p. n. e., Vidjeti u: Roki, D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 59.

<sup>67</sup> Demostenovi izabrani ..., str. XXII. Isto donosi i Roki, sa nešto drugačijim prijevodom epitafa, vidjeti u: Roki, D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 59.

<sup>68</sup> Isto, str. 59.

**Likurg (Lukourgos)** je bio atenski državnik i govornik. Rođen je oko 390. g. p. n. e. Učio je kod Platona i Isokrata. Za izučavanje povijesti advokature, odnosno logografije je značajan utoliko što je kao državnik imao prigode držati govore pred sudom. U antici je još bilo poznato da je napisao 15 sudskih govora, od kojih je trinaest držao kao tužitelj, a dva kao tuženik. Vodio je moralan, skroman i strog život. Odlikovao se uzvišenošću stila u kojem je prevladavala visoka patetika. U načinu govora, posebno se oslanjao na svog učitelja Isokrata. Bio je inventivno siromašan i bez stilske ugladenosti.<sup>69</sup>

**Hiperid (Iperides)** je također bio Atenjanin i Likurgov suvremenik. Također je učio kod Platona i Isokrata. Nakon završenog školovanja, posvetio se logografiji – odvjetničkom pozivu, gdje je stekao veliki ugled. Kao što je bio *curriculum vitae* i kod još nekih logografa, a dakako i samog Demostena, Hiperid se kasnije aktivirao u političkom životu Atene u onim presudnim godinama za atensku i uopće za helensku slobodu i nezavisnost. Bio je suradnik Demostenov u političkoj borbi protiv utjecaja makedonske stranke u Ateni. Na Hiperidov prijedlog, Demosten je odlikovan za svoje zasluge za Atenu, zlatnim vijencem 338. g. p. n. e. Međutim, u nekim pitanjima je čak bio i protivnik Demostena, ali je uvijek ostao vjieran atenskoj demokraciji. Kao takav je poslije smrti Aleksandra Velikog, i nakon bitke kod Kranona 322. g. p. n. e., na zahtjev Aleksandrovog namjesnika Grčke, Antipatra trebao biti izručen u njegove ruke, kao i Demosten, ali su obojica odbjegli iz Atene. Iste godine je uhvaćen, odveden Antipatru i pogubljen, kada je Demosten sam pred progoniteljima popio otrov. Možda ima simbolično značenje da je Antipatar Hiperidu prvo dao odsjeći jezik, a potom ga pogubio.

Za vrijeme bavljenja logografijom, Hiperid je bio poznat kao elokventan i domišljat odvjetnik. U svojim sudskim govorima, koristio se jednostavnim prikazom činjeničnog stanja, duhovitim nastupom, vještom upotrebom raspoloživih dokaza, kao i upotrebom humora gdje je to bilo moguće.<sup>70</sup>

Zbog svega toga, uvršten je u kanon desetorice najvećih govornika, pa je s toga spomenut i u ovom pregledu velikih odvjetnika Helade.

U antici se Hiperidu pripisivalo 77 govora. Pseudo – Plutarh autentičnima smatra 52. Danas je u naslovima poznat 71 govor, ali je od svih njih samo jedan u cijelosti sačuvan, i to: Obrambeni govor za Euksenipa, protiv Polieukta, na temelju kaznene prijave, dok ih je još pet fragmentarno sačuvano.<sup>71</sup> Na žalost, ostali do broja 71, poznati su samo po naslovima, između kojih su: O Pirandrovjoj ostavštini; U obranu Likurgove djece; U Frininu obranu zbog bezbožnosti; U Harpalovu obranu; Odvjetnički govor; Protiv Higijenonta i drugi.<sup>72</sup>

<sup>69</sup> Roki, D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 59. Leksikon antičkih ..., str. 385.

<sup>70</sup> Roki, D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 60.

<sup>71</sup> Leksikon antičkih ..., str. 283–284.

<sup>72</sup> Isto, str. 283–284.

**Eshin (Aishines)** je rođen 389. g. p. n. e. u atičkom selu Kotokidu. Uz Demostena, smatra se najvećim političkim govornikom Atene.<sup>73</sup> Možda je njegovo mjesto i u kanonu deseterice najvećih govornika i u povijesnom pamćenju djelom „zasluga” sukoba sa Demostenom, odnosno njegove optužbe protiv Demostena.

Eshin se nije školovao za govornika, niti se bavio logografijom. Imao je prirodnog dara za govornika. U životu je bio pisar, pa glumac i ponovno pisar uglednih državnika, gdje je stekao određena pravnička znanja i političku okretnost. Bio je vođa makedonske stranke u Ateni, ali nikada nije stekao takav ugled državnika i govornika kakav je imao npr. Demosten, njegov politički rival. Svojim govorom Protiv Ktesifonta, pokušao je osporiti Demostenove zasluge, ali je izgubio parnicu i bio prinuđen otići u prognostvo.

Otišao je na Rod, gdje je osnovao retorsku školu, gdje je i umro oko 316. g. p. n. e. Odlike njegovog stila su jasnoća i patetičnost s mnoštvom literarnih citata.

Sačuvani su njegovi govori: Protiv Timarha; O kršenju poslaničke (zastupničke) dužnosti; Protiv Ktesifonta.<sup>74</sup>

**Dinarh (Deinarhos)** je posljednji od govornika iz kanona deseterice najvećih govornika. Rodio se 360. g. p. n. e. u Korintu. Doselio se u Atenu, gdje je živio kao doseljenik – slobodnjak, metek kao Lisija i Isej. Učitelj mu je bio Teofrast, Aristotelov učenik, suradnik i nasljednik na čelu peripatetičke škole. Posljednji je veliki atenski i helenski logograf. Kao logograf stekao je zavidan ugled i utjecaj, te ogromno bogatstvo u velikim odvjetničkim poslovima, što su mu omogućili prisni kontakti sa makedonskim vlastima.<sup>75</sup>

Politički je bio protivnik Demostenov, ali ga je stilski pokušao bezuspješno oponašati. Iz sačuvanih govora, očit je Dinarhov oslonac na ranije uzore, osobito na Lisiju, Eshina i Hiperida, kao i već spomenutog Demostena, koje nije dostigao. Dokazivanje mu je slabo, tako da u optuživanju protivnika, često poseže i za vrijeđanjem. Iako je uvršten u kanon deseterice govornika, Cecilije ga ne spominje u svojim estetskim proučavanjima.<sup>76</sup>

Napisao je puno forenzičkih govora, ali se autori ne slažu oko broja. Neki izvori tvrde da je napisao 64, a drugi 160 govora. Sačuvano je šest govora potpuno, od kojih vjerojatno tri nisu njegova. Prvi je Protiv Demostena u Harpalovoj aferi.<sup>77</sup>

---

<sup>73</sup> Roki, D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 60.

<sup>74</sup> Leksikon antičkih ..., str. 180.

<sup>75</sup> Roki, D. Dr, *Počeci advokature ...*, str. 60.

<sup>76</sup> Isto, str. 61.

<sup>77</sup> Leksikon antičkih ..., str. 136–138.

Sa ovim prikazom desetorice najvećih govornika grčkog svijeta, od kojih su njih sedmorica bili i istinski odvjetnici – logografi, završena je epoha jednog vremena, vremena demokracije i slobodnog govorništva u slobodnim helenkim gradovima. Silazna crta helenskog svijeta počinje bitkom kod Heroneje 338. g. p. n. e., kada makedonska sila osvaja slobodne grčke državnice. Od tada nastupa epoha, što je u povijesti određena terminom **helenizam**.

Pod ovim terminom danas razumijevamo i velika ostvarenja umjetnosti ili doprinose znanosti na euroazijskom kopnu kao i druge vrijednosti sačuvane čovječanstvu u naslijeđe, ali moramo ustvrditi i to da je nastupilo vrijeme despotskih vladavina Aleksandrovih nasljednika u državama koje su vremenski različito trajale. Karakteristike svih država kojima je izvorište helenizam, bile su da je koncentracija vlasti bila u jednom čovjeku ili u uskom krugu ljudi, a da su demokratska skupština, uprava i nezavisno sudstvo sa članovima suda biranim od skupštine, jednostavno bile stvar prošlosti i dio svijeta koji se na tim prostorima Helade neće vratiti dvije tisuće i dvjesto godina.

Ovaj pregled nastanka i osnovnih crta odvjetništva u antičkoj Grčkoj, kao i sumarni životopisi desetorice najvećih govornika antike dio su opće – svjetske povijesti odvjetništva. Ovaj dio svjetske povijesti odvjetništva posebno se tiče i hrvatskih prostora, onih na jadranskom priobalju jer osnovane grčke kolonije na Jadranskom moru, danas u sastavu Republike Hrvatske vjerojatno su po istom grčkom (Atenskom) modelu prakticirale sudski postupak i pravnu pomoć logografa strankama u takvim sudskim postupcima.

Prvi susreti grčkog svijeta sa Jadranskim morem i njegovim priobaljem datiraju još u VIII st. p. n. e. Grga Novak dokazuje te svoje tvrdnje arheološkim nalazima grčke plastike i keramike na jadranskim obalama, ranije na onim južnim, a kasnije i na sjevernim.<sup>78</sup> Da su Grci redovito od VIII st. p. n. e. koristili i dobro poznavali tzv. jantarski put na relaciji: Otrantska vrata – Hvar – Trst – Postojna – Ljubljansko Barje i dalje na sjever, svjedoče i drugi dokazi, kao i stari pisci.<sup>79</sup> Grčki grad – država Korint osnovao je u prvoj polovini VIII st. svoju koloniju na otoku Krfu (stara grčka Korkyra) u Jonskom moru. U to vrijeme Grci nisu razlikovali Jonsko od Jadranskog mora. Nakon toga zajednički su Korint i Krf osnovali pored kolonija na zapadnoj obali Balkanskog poluotoka, kolonije i na Jadranskom moru, u ilirskim zemljama i to dvije: Epidamnos 627. g. p. n. e. i Apoloniju nešto kasnije. Bile su to prve grčke kolonije na Jadranskom moru, a nalazile su se na sjeveru Otrantskih vrata, u današnjoj Albaniji.<sup>80</sup> Pretpostavlja se da su možda još u VI stoljeću, Grci radi potrebe si-

<sup>78</sup> Novak, G., *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, Beograd, 1962., str. 19.

<sup>79</sup> Isto, str. 19.

<sup>80</sup> Isto, str. 23.

gurnosti svoje plovidbe osnovali kolonije na srednjem i sjevernom dijelu Jadranskog mora, pa su tako Knidijci (Knidani) osnovali staru Korkiru Melainu (Corcyra Nigra = Crna Korčula) i vjerojatno koloniju Herakleju, koja još nije locirana, ali se pretpostavlja da bi se nalazila na poluotoku koji zatvara s juga Kaštelanski a sa sjevera Šibenski zaljev.<sup>81</sup>

Dolaskom na vlast Dionizija Starijeg (410 – 367. p. n. e.), počinje proces stvaranja tzv. sirakuškog imperija na Jadranu. U tom periodu stvorene su danas nama poznate kao najveće grčke kolonije na hrvatskih prostorima koje su točno ubicirane, o čemu svjedoče i izvori i arheološki nalazi.

Na hrvatskoj obali, Grci su osnovali nekoliko kolonija, za koje točno znamo lokaciju, a one jesu:

- *Issa*, na otoku Visu, sirakuška kolonija (*apoikía, ktísis*), koju je *Dionizije Stariji* osnovao oko 389. g. p. n. e., nakon *Dionizijeve* smrti se osamostalila i postala nezavisan *pólis*, sve do građanskog rata između *Cezara* i *Pompeja*, kada je kao pristalica *Pompeja* 46. g. p. n. e. izgubila samostalnost i postala *oppidum civium Romanorum*;
- *Pharos*, Stari Grad na otoku Hvaru, grčka kolonija koju su osnovali jonski *Parani* s otoka Para u Egejskom moru. Izgubila je samostalnost za vrijeme ilirskih ratova, krajem 3. st. p. n. e., nakon toga opet se pridigla i sačuvala urbani karakter, s tim da je u rano rimsko doba bila prefekturom salonitanske kolonije;
- *Kórkyra*, grčka naseobina koju su osnovali Knidani na nekom do danas neutvrđenom mjestu otoka Korčule (puno grčko ime *Kórkyra hē Mélaína*, a rimsko *Corcyra Nigra*). U rimsko doba nije bila grad, inače bi joj se spomen bio sačuvao.
- *Lumbarda*, ime joj nije sa sigurnošću utvrđeno, osnovana od isejskih Dorana i agrarnog je karaktera bila. U rimsko vrijeme vjerojatno u domeni naronske kolonije, kao i Ston;
- *Tragúrion* (rimski *Tragurium*), isejska *ktísis* i važan emporij, sastavni dio isejske zajednice (*koinón*) sa zajedničkim civitetom (*sympoliteía*). Poslije propasti isejske samostalnost dolazi pod rimsku vlast i kao i *Issa*, bio je *oppidum civium Romanorum*;
- *Epétion* (rimski *Epetium*), Stobreč kraj Splita, imao je istu vezu sa *Issom* kao i *Tragúrion*, ali u rimsko doba nije postao *oppidum civium Romanorum*, nego je kao i *Pharos* bio središtem jedne prefekture salonitanskog agera.<sup>82</sup>

---

<sup>81</sup> Isto, str. 23 – 24.

<sup>82</sup> Suić, M., *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 2003. g., str. 60 – 62.

Ove grčke kolonije (gradovi) koji su pobrojani, rezultat su prve kolonizacije uopće u povijesti ili bolje reći prvi strani prodor na naše obalno područje.<sup>83</sup> Kada se ova naselja detaljnije analiziraju, što nije naš cilj, ni tema, dolazi se do zaključka da su ta naselja bila gradovi i da je to prvi val urbanizacije hrvatskog prostora. Pored kvalitete grada, grčke kolonije, i to *Issa* i *Pharos*, sigurno, a za druge sa velikom vjerojatnošću, možemo tvrditi da su bili i polisi (*póleis*). To će reći da su bili samostalni gradovi – države. Grčki gradovi svoj urbanistički izgled duguju Joniji sa obala Male Azije, gdje je *Hipodam iz Mileta* u VI. st. p. n. e., formulirao urbanističku misao i obrazac grčkog grada – *pólisa*, o čemu imamo podataka iz sačuvanih sudskih govora logografa i djela geografa.<sup>84</sup> Vrijednost ovog modela grada nije samo u geometrijskoj pravilnosti, već i u raspodjeli prostora u gradskom tkivu za one sadržaje koji grad čine gradom. Razvoj grčkog grada nije bilo samo njegovo unapređivanje kao funkcije društva, već se oblikovao i kao faktor zadovoljenja svih potreba građana – društvenog bića (*zôion politikón*).<sup>85</sup>

Iz prikazanog, može se zaključiti da su nesumnjivo i grčke naseobine na našoj obali bile gradovi i to samostalni gradovi – države (*póleis*). To znači da se u tim gradovima odvijao gradski i državni život kao i u matičnoj Grčkoj, ili na obali Male Azije, ili na jugu Apeninskog poluotoka i na Siciliji. Svim tim samostalnim gradovima ili minijaturnim državicama, svojstven je bio i sudski postupak, pa samim time i pravno zastupanje građana pred sudovima. Ovo je prvi puta da se na našim prostorima pojavljuje stručno zastupanje građana pred sudovima putem pravnih zastupnika – logografa, kako smo opisali u prvom dijelu ovog rada – o nastanku odvjetništva u antičkoj Grčkoj. Ne treba smetnuti sa uma da su do danas pronađeni podaci i izvori o povijesti odvjetništva, ustanovili da se odvjetništvo „rodilo” u Sirakuzi, grčkoj koloniji na Siciliji, odakle datiraju i prvi poznati odvjetnici – logografi, a da su upravo Sirakužani znatno doprinjeli kolonizaciji naših prostora na Jadranu, posebno u *Issi*.

Antičko grčko odvjetništvo sa svojim nositeljima – logografima zacrtalo je temelje odvjetništva uopće, gdje se crta odvjetovanja proteže sve do našeg suvremenog odvjetništva, bez obzira na zakonska rješenja pojedinih država.

Nedvojbena je činjenica i ta da su logografi stvorili određene preduvjete daljnjeg razvoja ove profesije i otvorili put rimskoj advokaturi u kojoj će odvjetništvo dosegnuti svoj zenit, i to ne samo za antičko vrijeme.

<sup>83</sup> Isto, str. 94.

<sup>84</sup> Isto, str. 137.

<sup>85</sup> Aristotel jasno utvrđuje tko je građanin: građaninom nekoga grada nazivamo onoga tko ondje ima sudjelovati u vijećničkoj ili u sudbenoj vlasti, a gradom – državom, da ukratko reknem, nazivamo onu množinu takvih koja je dovoljna za samodostatan život (*pròs autárkeian zôē*). Vidjeti u: Suić, M., *Antički grad ...*, str. 140., 401. i 402. Aristotel, *Politika*, VI, 3, 4, 5, Beograd, 1984., str. 155 – 156. Aristotel, *Politika*, III, 2, 3 i 8, str. 54 – 56.



## HOW DID THE PRACTICE OF LAW COME INTO THE EXISTENCE (AND WHO WERE THE MAJOR ATTORNEYS OF THE ANCIENT WORLD)

Atila Čokolić Ph. D.  
Attorney

### S u m m a r y

In this paper the author presented how did the practice of law come into the existence. The law practice originates from the ancient Greece, and it developed as a separate branch of rhetoric. In the 5th century BC the first attorneys appeared in the Greek town Syracuse (*Magna Graecia*), Sicily. The first famous lawyers in the history were Corax and Tisias, who were the initiators of the Syracuse School of Rhetoric and court rhetoric. The professional legal aid originates from Greece, where people who were familiar with the law and rhetoric represented their clients, talked on their behalf before the courts and assemblies, and drafted and wrote court defenses for their clients, in free cities that had developed government, constitutional and political organization. However, the practice of law achieved its peak, major development and influence in the Hellenic countries in Athens, when the conditions were met, after Solon's reforms. The orators appeared in Athens, as professional representatives – client's attorneys that represented the clients before the *Hēliaiaom*. In the beginning they only drafted court defenses that were presented by the clients themselves because the orators could not speak before *Hēliaiaom*. These orators started to stand up as a separate profession, known as *logographer*. Around 460 BC the first attorneys, Corax and Tisias, wrote the first textbooks with the rules for drafting court defenses, under the title *Tēhne retoriké*. The paper presents a list of best 10 ancient orators (attorneys) who are primarily Athens logographers, whose activity was related to the city of Athens. The Greek grammarian and orator Caecilius of Calacte, on the Sicily, from the 1st century AD wrote a paper „On the Importance of Ten Orators” *Peri toú charaktēros tōn déka rētorōn*. According to the later so called „Canon of Ten” the major Ancient logographers – orators are: Antiphon, Andocides, Lysias, Isaeus, Isocrates, Demosthenes, Lycurgus, Hyperides, Aeschines and Dinarchus.

**Keywords:** practice of law, logograph, Ancient Greece, rhetoric, Demosthenes, Isaeus, Plutarch, history of practice of law